

Limunət Şəfi qızı Əmrahli
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
<https://orsid.org/0009-0003-3152-873X>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).198-203](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).198-203)

İNFORMASIYALARIN MƏNİMSƏNİLMƏSİNDƏ KOQNİTİV BACARIQLARIN ROLU

Лимунет Шафи гызы Амрахли
доктор философии по психологии, доцент

РОЛЬ КОГНИТИВНЫХ УМЕНИЙ В УСВОЕНИИ ИНФОРМАЦИИ

Limunət Şəfi Amrahli
doktor of philosophy in psychology, associate professor

THE ROLE OF COGNITIVE SKILLS IN THE ASSIMILATION OF INFORMATION

Xülasə. Məqalədə müasir informasiya kommunikasiya sistemlərində verilən informasiyaların mənimsənilməsində koqnitiv bacarıqların rolundan bəhs edilir. Göstərilir ki, hazırda istər yaşlı, istərsə də gənc nəsilə elektron vasitələrlə verilən informasiyaların mənimsənilməsində bir sıra çətinliklər yaranır. Çətinliklərə səbəb informasiyaların müxtəlif təsvir formaları, istifadə edilən simvollar və s. ola bilər. Məqalədə həmin çətinliklərin həllində koqnitiv bacarıq və sənədlərin rolu əsaslandırılır. Bu sahədə təhsil sistemi qarşısında duran vəzifələr şərh edilir. Aparılmalı olan işlərin istiqamətləri göstərilir.

Açar sözlər: *informasiya, kommunikasiya, mənimsəmə mərhələləri, koqnitiv çətinlik, koqnitiv bacarıq, sənəd, koqnitiv əməliyyat, koqnitiv fəaliyyət*

Аннотация. В статье рассматривается роль когнитивных умений в усвоении информации, предоставляемой в современных информационно - коммуникационных системах. Показано, что в настоящее время как пожилые люди, так и молодые испытывают трудности в усвоении информации, предоставляемой электронными средствами. Эти трудности вызывают разные описательные формы информации, используемые символы и т.п. В статье обоснована роль когнитивных умений и компетенций в решении указанных трудностей. В этой области раскрыты задачи, стоящие перед системой образования. Указаны направления предстоящих работ.

Ключевые слова: *информация, коммуникация, этапы усвоения, когнитивная сложность, когнитивные умения, компетентность, когнитивная операция, когнитивная деятельность*

Abstract. The article discusses the role of cognitive skills in the absorption of information provided in modern information communication systems. It is shown that currently both the old and the young generation have a number of difficulties in the assimilation of information provided by electronic means. Difficulties are caused by different forms of information, used symbols, etc. The article justifies the role of cognitive skills and competencies in solving those difficulties. In this field, the tasks facing the education system are explained. The directions of the works to be carried out are indicated.

Keywords: *information, communication, mastering stages, cognitive difficulty, cognitive ability, competence, cognitive operation, cognitive activity.*

Hazırda dünyada informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə təcrübəsi böyük vüsət alıb. Cəmiyyətin bütün sahələrində

elektronlaşma sürətlə inkişaf edir. İstər şəxsi, istərsə də işgüzar münasibətlər, eləcə də sosial şəbəkələrdəki əlaqələrin böyük bir qismi elek-

tron vasitələrlə həyata keçirilir. Xüsusilə, telefon cihazları getdikcə təkmilləşərək böyükdənkiçiyə, siyasətçi və elm xadimlərindən tutmuş, uşaqlara qədər hər kəsin həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Bununla belə, hələ də müasir kommunikasiya vasitələrindən səmərəli şəkildə yararlanma bilməyən, ən sadə qurğulardan, İnternet portallarından, saytlarından istifadə etməkdə çətinlik çəkən insanlar var. Onlar yaşlı əhali arasında çoxluq təşkil etsələr də, birmənalı olaraq bu çətinlikləri məhz onların yaşı ilə əlaqələndirmək doğru deyil. Burada yaş amili ilə yanaşı fərdiyyətin koqnitiv imkanları da mühüm amildir. Elektron vasitələrlə verilən informasiyaların mənimsənilməsində maneə yaradan amil də daha bu sahədə çox koqnitiv çətinliklərin olmasıdır.

“Koqnitiv çətinlik” anlayışının mahiyyəti, onun kommunikativ əlaqələrdə özünü necə göstərməsi müasir dövrdə koqnitiv psixologiyada geniş öyrənilir. Məsələn, hazırda dövlət qurum-

ları vətəndaşlara öz xidmətlərini elektron portal vasitəsi ilə təqdim edir. Elektron portallardakı xidmətlərin bir çoxunda problemi operativ şəkildə həll etmək mümkündür. Halbuki, sadə vətəndaşlar üçün onlar üzərindən əməliyyatların aparılması bir çox çətinliklərlə müşayiət edilir. Problemi aradan qaldırmaq üçün ilk növbədə fərdlərin koqnitiv sahəsində bir sıra istiqamətlər üzrə dəyişmələr getməli, yeni funksiyalar yaranmalıdır. Bu dəyişmələri yalnız koqnitiv bacarıqları inkişaf etdirməklə yaratmaq mümkündür.

Koqnitiv bacarıqların inkişafı hər bir kəsdən özünüfəallaşdırma tələb etdiyinə görə şəxsiyyətin üç mühüm sahəsi yenidən formalaşmalıdır: dəyər-motivasiya sahəsi dəyişməli, yeni təfəkkür tərzini və yeni koqnitiv quruluşlar yaranmalıdır. Digər mühüm amil müasir koqnitiv fəaliyyətə verilən tələblərlə bağlıdır. Koqnitiv fəaliyyətin səmərəli nəticələri fərdlərin sahib olduqları koqnitiv quruluşla bağlıdır.

Şəkil 1. Koqnitiv əməliyyatların aparılması üçün vacib olan quruluşlar

Şəkildə verilmiş modeldən də aydın olur ki, müasir İKT üzərində aparılan əməliyyatlarda yaranan koqnitiv çətinliklərdə daha çox psixoloji amillər özünə yer alır. Hansı ki, müasir insan bu kimi çətinliklərin öhdəsindən gəlməyi bacarmalıdır.

Hələ koqnitiv psixologiyanın praktikaya tətbiq edildiyi ilk illərdə həmin prosesin necə baş verməsi izah edilməyə başlandı. U. Nasser [1], L.V. Mak Kinnon [2], M.İ. Pozner [3], C.R. Anderson [4], V.M. Veliçkovski [5] və b. artıq koqnitiv sistemlərin öyrənilməsindən koqnitiv

texnologiyaların yaradılmasına doğru getməyin yollarını göstərirdilər. Bu tədqiqatçılara görə, koqnitiv sistemin təbiətində olan mövcud təsəvvürlər əsasında koqnitiv tədqiqatların nəticələri praktikaya yönəldilməli idi. Bu sahədə milli və beynəlxalq proqramlar (Nano, Info, Bio və Coqno, New and Emerging Science and Technology və d.) həyata keçirilməlidir.

Dünyada və Azərbaycanda bu prosesin tənzimlənməsinə həsr edilmiş çoxsaylı tədqiqatlar aparılıb. C. Kelli [7], C.R. Gilford [8], B.

Bernşteyn [9], Ə.S Bayramov [10], Ə.Ə. Əlizadə [11], A.N. Qusev, N.N. Volkova [12], N.M. Amosov [13], R.V. Cabbarov [14], M.S. Əliyev [15], L.Ş. Əmrahlı [16] və b. təfəkkürdən - şəxsiyyətə qədər koqnitiv sistemin, proseslərin, konstruktların necə qurulmasını, şəxsiyyətin özününizamlamasını və özünüreallaşdırmasını, eləcə də digər məsələləri izah edirlər. Belə aydın olur ki, elektron informasiyalardan səmərəli şəkildə yararlanmaq üçün istifadəçilər aşağıdakı koqnitiv bacarıqlara və səriştələrə sahib olmalıdırlar: *texnoloji səriştə, virtual yaradıcılıq, koqnitiv özünüfəallaşdırma, koqnitiv funksiyalar, süni intellekt, yeni stereotiplər* [16, s. 14].

Əlbəttə ki, səriştələrin formalaşması öz-özünə baş vermir. Bunun üçün şəxsiyyətin özünüfəallaşdırma, özününizamlama, özünüidarəetmə kimi quruluşları formalaşmalıdır. Sosial-koqnitivizmin nümayəndəsi A. Bandura bu sahədə müasir şəxsiyyət psixologiyasının ən aktual problemlərindən olan özünüidarəetmənin konsepsiyasını yaradıb. O, insanların öz davranışlarına şüurlu şəkildə nəzarət etməyə qabil olduqlarını sübut edir. A. Banduranın qənaətinə görə, özünüidarəetmənin funksiyası şəxsiyyətin daxili qüvvələri tərəfindən yaradılaraq ətraf mühit tərəfindən müdafiə edilir. Daxili təsirlər isə insanın yerinə yetirdiyi hərəkətləri nizamlayır. O əminliklə bildirir ki, *“ali intellektual qabiliyyətlər, məsələn simvollar üzərində əməliyyatlar bizə ətraf aləmə təsir göstərmək üçün güclü silah verir. Gələcəkdə davranışın istiqamətləndiricisi olması üçün bu sosial təcrübə verbal və obrazlı reprezentasiyalarla qorunub saxlanılır”* [6, s. 379].

Bütün bunlar, qeyd edildiyi kimi, fəallaşma tələb edir. Fəallaşmaq üçün insan sosial proseslərə düzgün qiymət verməli, perspektivlərə inanmalı, öz mövqeyini ortaya qoymaqdan çəkinməməli, insan azadlığı ilə bağlı dünya və ölkə səviyyəsində qəbul edilmiş aktları əsas tutaraq öz hüquqlarını müdafiə etməyi bacarmalıdır. Fəallaşmanın ən sivil yolu - bəşəriyyətin texnoloji mədəniyyətinə əsaslanan elektron sistemlərlə birbaşa, maneəsiz, intellektual qaydada və peşəkar əlaqələrin qurulmasıdır. Beləliklə, elektron kommunikasiyadan istifadə tələbləri artdıqca, onun çatışmazlıqlarının aradan qaldırılmasına diqqət də artacaq. O zaman bir sıra vətəndaşlara əlçatmaz və ya “sim-sim qapısı” kimi görünənləri daha əlçatan edir.

Bu işlərin görülməsi üçün təhsil sisteminin üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Hələ məktəb illərindən şagirdlər yeni informasiya texnologiyaları ilə işləməyə alışdırılmalı, üzləşdikləri koqnitiv çətinlikləri dəfətmə yolları öyrədilməlidir. Əsas diqqət yetirilməli olan sahə isə təhsil subyektlərində koqnitiv bacarıqların formalaşdırılmasıdır.

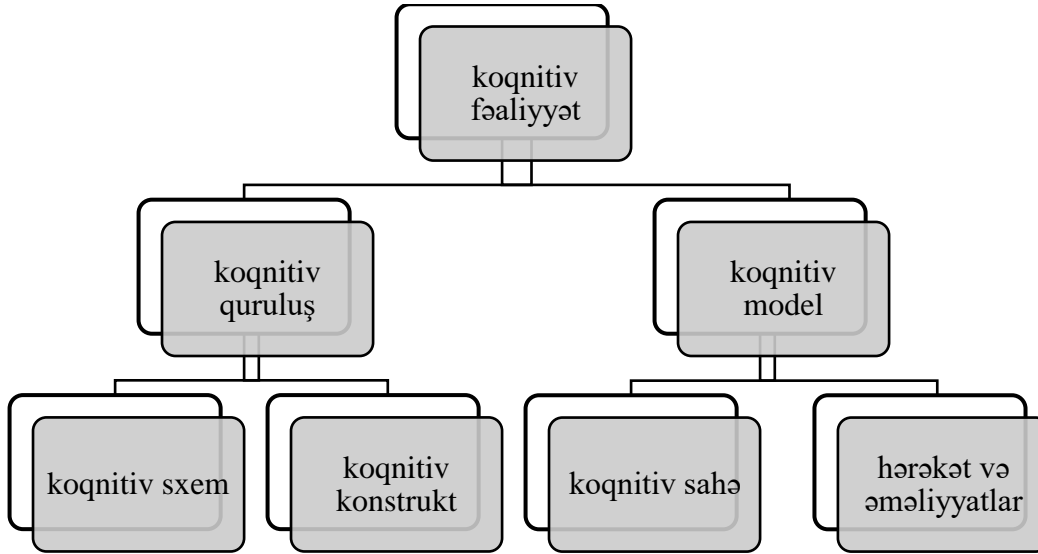
“Bacarıq” dedikdə - insanın (subyektin – şagirdin, müəllimin) hərəkəti və ya əqli imkanlara yiyələnməsi üçün icra etdiyi hərəkətləri müvafiq qaydada yerinə yetirməsi başa düşülür [16, s. 8]. Bu zaman yeni bacarıqlarla yanaşı yeni biliklər və vərdislər də yaranır. Bacarıqlar təlim prosesində yerinə yetirilən mümarisələr: çalışma, tapşırıq, oyun, təmrin, test, layihə və s. vasitəsi ilə formalaşır. Bütün hallarda bacarıq bilik və hərəkət baxımından bacarılanlardır. Əgər bacarıq varsa, o, həmişə və hər yerdə bacarıqdır. Bu fikir onu ifadə edir ki, insan artıq bacarığa çevrilmiş hərəkətləri müxtəlif situasiyalarda tətbiq edə bilməlidir. Bacarığın tətbiq edilməsi vasitələri müxtəlif ola bilər, lakin onun nəticələri gözlənilməli kimi olmalıdır.

Bacarığın başlıca əlaməti - insanın konkret situasiyada özünün bilik və vərdislərini tətbiq edə bilməsidir. Buna “icraetmə bacarığı” və ya “tətbiqetmə bacarığı” da deyilir. Bacarıqlı insan müvafiq bacarıqlar sistemindəki hərəkətləri dəqiq mənimsəmiş, onu müxtəlif vaxtda, müxtəlif situasiyada tətbiq etməyi bacaran insandır. Bacarıqların əsas qruplaşmasına bunlar daxildir: dərkətmə (koqnitiv) bacarıqları; ümumi təlim və ya əmək bacarıqları; konstruktiv bacarıqlar; təşkilati bacarıqlar; texnoloji bacarıqlar; kommunikativ bacarıqlar və s. *“Koqnitiv bacarıq” (dərkətmə) bacarığın bir növüdür. Burada söhbət bilavasitə insanın dərkətmə sahəsinə aid olan bacarıqlarından gedir. Ona görə də koqnitiv bacarıqlara daha çox əqli keyfiyyətlərə şamil olan bilik, bacarıq və vərdislər sistemi kimi yanaşmaq daha düzgündür* [16, s. 12].

Beləliklə, biz koqnitiv bacarıqlar haqqında müəyyən ümumiləşdirmə apara bilərik. “Koqnitiv bacarıq” - dərkətmə fəaliyyətində subyektin sensor siqnalları dəqiqliklə qəbul edərək onları qavraması, əvvəllər mənimsədiyi bilik, bacarıq və vərdislərlə üzərində əməliyyatlar aparılması, yeni əqli nəticəyə gəlməsi və bu biliklərə uyğun olaraq yerinə yetirilməli olan hərəkətləri

icra etmək bacarığının mənimsənilməsidir. Koqnitiv bacarıqlar koqnitiv (təlim) fəaliyyətdə formalaşır. “Koqnitiv fəaliyyət” - (cognitive activity) psixologiyada “anlamaq, qavramaq, dərhal başa düşmək” mənasında işlədilir. Koqnitiv fəaliyyət anlayışı özünəməxsus koqnitiv proseslərlə tənzimlənən informativ quruluşdur. O, insanın bu və digər həll yolu ilə biliklər əldə etdiyi, nəticə olaraq nəyi isə anladığı, təqdim etməyə (interpretasiyaya) nail olduğu fikri fəaliyyətidir.

“Koqnitiv fəaliyyət - insanın bu və digər həll yolu ilə biliklər əldə etdiyi, nəticə olaraq nəyi isə anladığı, təqdim etməyə (interpretasiyaya) nail olduğu fikri fəaliyyətidir. Bu, diqqət, hafizə, emal sürəti və icra funksiyaları (əsaslandırma, planlaşdırma, problemi və çoxsaylı tapşırıqları həll etmə) kimi bir çox müxtəlif və mürəkkəb beyin fəaliyyətlərini (və ya idrak funksiyalarını) özündə birləşdirən geniş bir anlayışdır” [17].

Şəkil 2. Koqnitiv fəaliyyətin əsas komponentləri

Digər tərəfdən, koqnitiv fəaliyyət – subyektin konkret həll yoluna gələrək, yaxud biliklər əldə edərək nəyisə anlamağa aparan əqli fəaliyyətidir. Koqnitiv fəaliyyətdə informasiyaların işlənməsinin müxtəlif sistemləri iştirak etdiyindən onun səmərəliliyi informasiyanın hansı kanallarla daxil olmasından da asılıdır.

Təhsil sistemində şagirdlərin koqnitiv fəaliyyətində onlarda formalaşdırılmalı olan koqnitiv bacarıqların bir neçə təsnifatlaşdırılması aparılmışdır. H. Qardner [18], P.Y. Qalperin [19], A.Q. Asmolov [20], F.İ. Qaaz [21], A.O. Roik [22] və b. apardıqları tədqiqatlarda, bir tərəfdən intellekt tipinin xüsusiyyətləri (H. Qardner), digər tərəfdən dərkətmə fəaliyyətində hər kəs üçün səciyyəvi olan əməliyyatların gedişi, mərhələləri (P.Y. Qalperin, A.Q. Asmolov) və qurulması mexanizmləri (F.İ. Qaaz, A.O. Roik) aydınlaşdırılır. Digər tərəfdən L.Ş. Əmrəhli [16], Ə.M. Abbasov [23], S.R. Bədiyev [24], N.Y. Kərəmova [25], C. Bayrak, Ş. Yücesoy, E.

Ağaoğlu [26], S. Eryılmaz [27] və b. tərəfindən təlim fəaliyyətində onun təşkili xüsusiyyətləri, bu prosesi stimullaşdıran və ləngidən amillər izah olunur:

- fəaliyyətin məqsədini anlamaq, yerinə yetiriləcək hərəkətlərin quruluşunu, qaydalarını, istiqamətlərini bilmək, məzmun və texniki baxımdan yaxşı bələd olmaq, onlara əməl etmək, strategiyasını, planını qurmaq, modelləşdirmək, sxemləşdirmək, tapşırıqlar və müstəqil işlər əsasında məqsədə doğru istiamətləndirmək;
- fəallıq göstərmək, nümunə əsasında hərəkətlərin qoyulmuş vaxtda, keyfiyyətlə yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək, texniki baxımdan düzgün icra edərək səmərəli nəticəyə gəlmək;
- hərəkətlərinin icrasında tapşırıqın həlli üsullarının seçilməsinə və özündə yeni koqnitiv quruluşların formalaşmasına yaradıcı yanaşmaq;
- bacarıqlarını obyektiv qiymətləndirmək, dəkredilmiş əqli nəticəyə gəlmək.

Hətta ən yüksək səviyyədə inkişaf etmiş vərdiş və ya bacarıq da həmişə qarışıq (variantiv) olub biri digərindən asılıdır. Bu anlayışlarda eyniyyət də yoxdur, lakin onlar biri-birini tamamlayır. Vərdiş edilmiş hərəkətlər üç mənbədən qidalanır:

- uyğun hərəkətlər hansısa təsir altına düşərək ardıcıl təkrarlanır, nəticədə bu hərəkətlər avtomatik icra edilir, alışma, uyğunlaşma, hərəkətlərə adaptasiya baş verir;

- orqanizmindəki dəyişkən daxili vəziyyət: çoxsaylı əzələ vahidləri, onların qan təchizatı və d. sistemlərdə fasiləsiz olaraq oyanıqlıq qeydə alındıqda avtomatlaşmış hərəkətlər baş verir;

-fəaliyyət zamanı beyindəki axtarıcı aparat daim, fəal şəkildə tapşırığın daha yaxşı həll yolunun hazır sistemi ilə rastlaşana qədər bu axtarış davam edir, sistem fəallaşaraq real hərəkətlərə qoşulur.

- qazanılan hər bir yeni bacarıq - artıq mənimsənilmiş vərdiş və əvvəlki bacarıqlar əsasında yerinə yetirilən hərəkət vasitələrinin cəmini ifadə edir.

Bu bacarıqların mənimsənilməsi üç mərhələdən keçir.

Birincisi - *koqnitiv mərhələ: kodlaşdırma yerinə yetirilir, faktlar naboru yadda saxlanılır.*

İkincisi – *assosiativ mərhələ: problemin başa düşülməsindəki səhvlər azalır, hərəkətin uğurla yerinə yetirilməsi üçün vacib olan elementlər arasındakı əlaqə güclənir, asosiativ mərhələdə bacarıqların uğurla reallaşdırılması baş verir.*

Üçüncüsü - *standart ardıcılıqla bacarıqlara yiyələnmə mərhələsində prosedür avtomatlaşmış, sürətli olur [16, s. 19].*

Yekunda bacarığın formalaşması insanda özünə nəzarəti artırır. Hərəkətlərin hazır nümunələr əsasında idarə edilməsini asanlaşdırır. Bacarıqları daha asan formalaşdırmaq üçün fərd tərəfindən özünün real hərəkətlərini müqayisə etməyə imkan verən hazır obrazlar olmalıdır. Bunlar şagirdlərə müxtəlif priyom, vasitə və yollarla təqdim edilir. Psixologiyada bu məsələlər həm də “koqnitiv üslub” anlayışı altında öyrənilir. H.A. Vitkin, C.A. Moor, D.R. Qudenouf, P.V. Kox [28], M.A. Xolodnaya [29] və b. tədqiqatları bu mövzuya həsr olunub.

Göründüyü kimi, Koqnitiv bacarıqlar bilavasitə müasir dövrdə insanın fəaliyyətində tələb olunan bacarıqlardır. Bu bacarıqlara ayrı-ayrı

idrak prosesləri kontekstindən deyil, kompleks yanaşılır. Hər bir bacarığın quruluşunda bütün idrak prosesləri və onların aralıq mərhələləri, o cümlədən emosiya, iradə, davranış, fəaliyyət və kommunikasiya vardır. Koqnitiv fəaliyyət isə elə bir prosesdir ki, nəticədə insanda yeni təsəvvürlərin spontan inkişafı baş verir. Yaranmış yeni anlayış, təsəvvür, obraz və hərəkət konstruksiyaları əsasında yeni əqli biliklər, hərəkət vərdişləri, konstruksiyalar əmələ gəlir. Yeni biliklər və hərəkət konstruksiyaları insanın özün-özünə, ətraf aləmin reallıqlarına münasibətini dəyişir. Bu dəyişmələr hazırda koqnitiv anlayışlarla ifadə edilir. Həmin anlayışları biz bu məqalədə daha çox koqnitiv bacarıqlar kimi kontekstində izah etdik. Çünki məhz koqnitiv bacarıqların yaranması və inkişafı müasir insanın istər təlim, istərsə də əmək fəaliyyətinə koqnitiv xarakter verir. Fəaliyyətin koqnitiv xarakteri isə qabiliyyət, xassə, koqnitiv üslub, yaradıcılığın səmərəli həlli yolları və b. amillərlə bağlıdır.

Problemin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı, ilk növbədə insan təfəkkürünün, düşünmə, mənimsəmə proseslərinin müasir texnologiyalara uyğunlaşdırılması zərurəti ilə bağlıdır. Məhz informasiyaların ötürülməsi vasitələri dəyişdiyindən insanın görmə qavrayışı və buna uyğun olaraq hafizəsi, təfəkkürü, bütövlükdə şüuru da dəyişməli olur. Bu da informasiyaların mənimsənilməsinin kəmiyyət və keyfiyyətinə yeni tələblər qoyur. Bu tələblərin ödənilməsi üçün hələ kiçik yaşlardan başlayaraq fərdlərdə koqnitiv bacarıqlar formalaşdırılmalıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Müasir məktəbin başlıca funksiyası – təhsil vermək, bu əsasda şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Təhsil sistemində aparılan qiymətləndirmədə çox zaman şagirdlərin ümumi təlim nəticələri əsas götürülür. Bu nəticələrin yüksək olmasının hansı amillərdən asılılığı pedaqoqlar tərəfindən dərinlən təhlil edilmir, əsaslı nəticələr çıxarılmır. Məqalədə şərh edilənlər pedaqoqları bu mövzu ətrafında düşünməyə, şagirdlərdə koqnitiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün müvafiq elmi mənbələrlə tanış olmağa, həmçinin problemin əhəmiyyətini dəyərləndirməyə imkan verir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə fəal dərsin gedişində şagirdlərdə formalaşdırılmalı olan bacarıqların psixoloji xarakteri aydınlaşdırılır. Təlim uğurlarında, informasiyaların mənimsənilməsindəki bu bacarıqların rolu izah olunur. Bu baxımdan məqalədə verilən materiallar məktəb rəhbərləri, təhsil menecerləri, fənn müəllimləri və praktik psixoloqlar üçün əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat:

1. Neisser, U. Cognitive Psychology/ U. Neisser. - N. - Y: Appleton, -1967. - 351 p.
2. Mac Kinnon D.W. Creativity: Edu f multi-faceted phenomenon URL// hipp:// www. rsad.//
3. Pozner, M. I. Attention as a coqnitiv and neural system// Current Directons in Psuchological Ccience, 1992. - p.11-14.
4. Андерсон, Дж. Р. Когнитивная психология. / Дж.Р. Андерсон -СПб.: Питер, - 2002. - 496 с.
5. Величковский, Б.М. Когнитивная наука. / Б.М. Величковский.-М.: Смысл, -2006. - 448 с.
6. Бандура А., Роттер Дж. Социально-когнитивное направление в теории личности// Теории личности. -СПб. : Питер, -1997. - с. 373-431.
7. Келли Дж. Когнитивное направление в теории личности // Теории личности. -СПб.: Питер, - 1997. - с. 431-478.
8. Gilford, C.P. Three Faces of Intellect // The Amerikan Psuchologist, 1959. -p. 469-479.
9. Bernstein, B. Class, codes and control. / B. Bernstein. - London and New York: Routredge group, - 2003. - 212 p.
10. Bayramov, Ə.S. Şagirdlərdə əqli keyfiyyətlərin inkişaf xüsusiyyətləri. / Ə.S. Bayramov. - Bakı: Maarif, - 1967. - 350 s.
11. Əlizadə, Ə.Ə. İstedadlı uşaqlar. Psixopedaqoji məsələlər. / Ə.Ə. Əlizadə. - Bakı: ADPU-nun mətbəəsi, - 2005. - 391 s.
12. Gusev, A.N. Cognitive Style Differences in Detection and Discrimination of Sensory Signals // A.N. Gusev, N.N. Volkova. / Известия Иркутского государственного Университета, ФГБОУ ВО «ИГУ», том 35, 2021.- с.22-28.
13. Амосов, Н.М. Моделирование мышления и психика. / Н.М. Амосов. - Киев: Наукова думка, - 2016. - 302 с.
14. Cabbarov, R.V. Özünükərçəkləşdirmənin psixologiyası / R.V. Cabbarov. - Bakı: - 2016. - 260 s.
15. Əliyev, M.S. “Özünənəzarət sahəsi” anlayışı və onun konseptual modeli / M.S. Əliyev. - Bakı: ADPU, - 2001. - 148 s.
16. Əmrahlı, L.Ş. Koqnitiv bacarıqlar: fəal dərslərin son akkordları. / L.Ş. Əmrahlı. -Bakı: Təhsil, - 2016. - 157 s.
17. G.Lininson. Bernstein: Codes and social class// [https://www.file:///C:/Users/user/Downloads/EER745274copy.pdf//](https://www.file:///C:/Users/user/Downloads/EER745274copy.pdf/)
18. Гарднер, Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. Пер. с. Англ. -М.: - изд. И. Д. Вильямс, 2007. - 512.
19. Галперин, П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Психология как объективная наука: избранные психологические труды / - Воронеж: НПО МОДЕК, 1998. - с. 272-317.
20. Асмолов А. Г. Деятельность и установка / А.Г. Асмолов. - М.: МГУ, - 1979. - 152 с.
21. Гааз, Ф.И. Педагогическая психология / Ф.И. Гааз. - М.: Академия, 2003. - 240 с
22. Роик, А.О. Кодирование особенностей когнитивной деятельности в ритмическом рисунке ЭЭГ / Автореф. дисс. соис. уч. степ. канд. биолог. наук.) / М.: РАН, 2012. - 25 с.
23. Abbasov, Ə.M. İnformatika və kompüterləşmənin əsasları / Ə.M. Abbasov. - Bakı: MSV Nəşr, - 2006. - 880 s.
24. Bədiyev, S.R. Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində yeni təlim texnologiyalarından istifadə: / ped. elm. nam. dissertasiya.) / - Bakı: TPİ-nin kitabxanası, - 2008. - 139 s.
25. Kərəmova, N.Y. Emosional gərginliyin koqnitiv proseslərə təsirinin əqli inkişaf səviyyəsindən asılılığının tədqiqi: / biol.elmləri üzrə fəlsəfə dok. diss... avtoref.) / -Bakı: AMEA, - 2010. - 34 s.
26. Eğitim psikolojisi / C.Bayrak, Ş. Yücesoy, E. Ağaoğlu [ve b.]. - Ankara: Anadolu University, - 2016. - 267 s.
27. Eryılmaz, S. 10-11 yaşındaki öğrencilerin benlik kavramları ile bilişsel performansları arasındaki ilişki / S. Eryılmaz. - İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 2008. - 119 s.
28. Witkin, H.A., Moore, C.A., Goodenough, D.R., and Cox, P.W. «Field dependent and field independent cognitive styles and their educational implications», Review of Educational Research (47:1), Winter 1977, p. 1-64
29. Холодная, М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. -СПб.: Питер, -2004. - 384 с.

E-mail: limunet@mail.ru

Redaksiyaya daxil olub: 09.09.2024.